

Ролята на жените в селските райони на Полша

Д-р инж. АГНИЕШКА ВЖОХАЛСКА
Институт по икономика на земеделието и хранителната промишленост – Национален изследователски институт – Варшава, Полша
E-mail: wrzochalska@ierigz.waw.pl

Жените играят важна роля в полското земеделие поради частичната или пълна заетост на мъжете в неземеделските сектори на икономиката (основно в транспорта, тежката промишленост и строителството). Тази ситуация кара жените да поемат в земеделските стопанства много дейности, извършвани традиционно от мъжете. Традиционната и много важна роля на жените в семейството - отглеждане и възпитаване на децата в духа на ценностната система, оформяне възгледите на младото поколение по отношение на значимостта на селото и земеделието и по отношение на историческото минало и традициите, се допълва от нови задачи, свързани с управлението на стопанството.

Увод

В селските райони на Полша живеят повече от една трета от жените в страната. Почти половината от селските жени са заети като наемни работници, извън земеделието, съчетавайки наемната работа с дейностите в земеделското стопанство. Така по-голяма част от жените от селски семейства (притежаващи над 1 хектар обработваема земя) е заета в своето земеделско стопанство. Особено внимание заслужава групата на жените, икономически активни на пазара на труда в селските райони, ръководещи земеделски стопанства (тези стопанства от редица години са около една пета от всички земеделски стопанства в страната). По-голямата част от тези жени оценяват своята активност в земеделското стопанство като принудително следствие от семейната ситуация.

Методика

Емпирична база на настоящата публикация са резултатите от анкетното проучване на Ин-

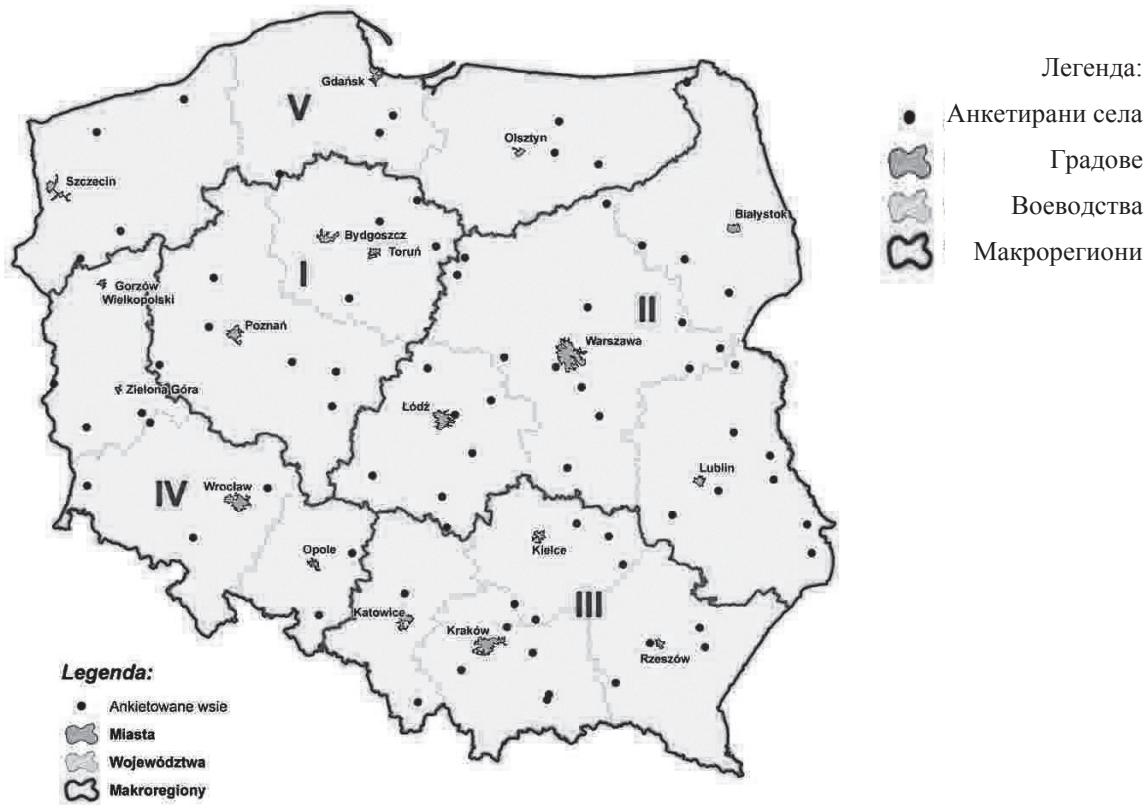
ститута по икономика на земеделието и хранителната промишленост - Национален изследователски институт (IERiGZ-PIB), Варшава, Полша, проведено през 2005 г. сред 8 604 семейства, от които 3 705 семейства имат земеделски стопанства с използвана земеделска площ над 1 хектар. Семействата, обхванати от изследването, са от 76 села, разположени в различни региони на страната (фиг. 1).

Подборът на селата, обхванати от изследването, има репрезентативен характер от гледна точка на социалноикономическите характеристики и структурата на земеделските стопанства, разположени в границите на избраните региони. Всички семейства, живеещи на територията на избраните села, са обхванати от анкетното изследване. За отчитане на динамиката на изследваните процеси са използвани за сравнение резултатите от изследвания през 1996 и 2000 г. с аналогичен обхват. В настоящата публикация са използвани също и данни на Централната статистическа служба на Полша (GUS) и Евростат.

Демографски потенциал

По данни на GUS през 2009 г. в селските райони живеят 14 859 хил. жители, от които 7 469 хил. са жени. В сравнение с 2000 г. броят на селските жени се е увеличил със 151 хиляди. Посочените данни показват, че над една трета от жените в Полша живеят на село. Тези съотношения за периода 2000-2011 г. претърпяват незначителни промени.

През 2009 г. 58% от селското население от женски пол е в трудоспособна възраст. Относителният дял на жените в останалите възрастови групи е приблизително 22% от общия брой на жените, живеещи на село. На сто жени в трудоспособна възраст се падат 73 жени в надтрудоспособна възраст. Стойността на този показател намалява (от 91 през 2000 г.), в резултат на намаляващия дял на селските жени в трудоспособна възраст, при запазващо се постоянно ниво на относителния дял на жените в надтрудоспособна възраст (табл. 1).

*На различните макрорегиони отговарят следните означения и воеводства: **Централно-западен (I)** - Куявско-Поморско и Великополско воеводство; **Централно-източен (II)** - Мазовско, Люблинско, Лодзко и Подласко воеводство; **Югоизточен (III)** - Малополско, Подкарпатско, Шльонско и Швентокишско воеводство; **Югозападен (IV)** - Долношльонско, Лубуско и Ополско воеводство; **Северен (V)** - Поморско, Варминско-Мазурско и Западнопоморско воеводство.

Фиг. 1. Изследвани макрорегиони от IERiGZ-PIB
Fig. 1. Examined macro-regions by IERiGZ-PIB

Коефициентът на феминизацията на село през 2009 г. достига 101. Следователно селските райони се характеризират с равновесие на половете, за разлика от градовете, където през 2009 г. на 100 мъже се падат по 111 жени. Равновесието на половете обаче се отнася за общото население, докато в отделните възрастови групи има различия.

Както при градското население - през 2009 г. в по-младите възрастови групи от селското население се очертава превес на броя на мъжете над този на жените. Докато при градското население превесът на жените започва във възрастовата група 60-64 г., то в случая със селското население това явление се наблюдава във възрастовата група 40-44 г. В анкетираните селски семейства през 2005 г. има 15 016 жени, от които 7 429 жени са от

семейства със земеделски стопанства. От тях 4 356 са в трудоспособна възраст.

Жените от селските райони, в сравнение с мъжете, имат по-висок стремеж към постигане на най-висока степен на образование, несвързано със селското стопанство (табл. 2 и табл. 3).

За тях образованието е най-реалният път към социален прогрес, фактор за напускане на земеделското семейство и за миграция от селото.

Заетост на жените в селските райони

Данните на ГСУ и литературният анализ показват¹, че през 2008 г. почти половината

¹ Диагноза на социално-трудоово положение на селските жени в Полша, материали от конференция, Министерство на труда и социалната политика, Отдел по проблемите на жените, семейството и противодействието на дискриминацията, Варшава 20.03.2008 г.

(48,6%) от жените на село имат постоянна заетост (от тях 19,4% в селското стопанство; 25,6% - постоянна заетост, извън селското стопанство; а 4% - както в земеделското, така и извън него - табл. 4).

Главни фактори за трудовата активност на селските жени са: социалният и материалният им статус (възраст, степен на образование, професионален статус и финансово състояние); субективната оценка на нивото на удо-

Таблица 1. Разпределение на жените от селските райони по възрастови групи
Table 1. Distribution of rural women by age group

Години Years	Жени в селските райони/Female in rural areas				Брой жени над трудоспособна възраст - на 100 жени в трудо- способна възраст Number of women over working age per 100 women of working age
	Общо, хил. Total, thousands	Възрастови групи (%) /Age groups (%)			
		Под трудоспособна възраст Under the working age	Трудоспособна възраст Working age	Над трудоспособна възраст Over working age	
2000	7 318	26,9	52,3	20,8	91
2004	7 382	23,8	55,8	20,4	79
2009	7 469	21,3	57,9	20,8	73

Източник: „Малък статистически годишник” на Главно статистическо управление, 2010 г.

Source: Small statistical yearbook GUS, 2010.

Таблица 2. Образователно равнище на селското население по пол
Table 2. Level of education of the rural population in the years 2002-2008 according to gender

Години Years	Образователно равнище (%) /The level of education				
	Начално Initial level of education	Основно Primary	Професионално- техническо Basic vocational education	Средно гимназиално и средно специално secondary and upper secondary	Висше Higher
Мъже/Male					
2002	36,2	x	37,1	18,9	3,6
2004	29,4	5,9	37,2	21,7	4,7
2008	24,6	6,8	35,4	23,1	6,0
Жени/Female					
2002	40,4	x	21,5	25,8	5,1
2004	34,4	5,7	21,6	27,2	6,1
2008	30,5	6,0	22,0	27,0	8,7

Източник: Собствени изчисления въз основа на Демографските годишници на Главно статистическо управление - 2005, 2008 г. и „Малък статистически годишник” на ГСУ - 2010 г.

Source: Own calculations based on Demographic Yearbooks, GUS 2005, 2008 and Small statistical yearbook GUS 2010.

Таблица 3. Аграрно образование на ръководителите на земеделски стопанства
Table 3. Agricultural education of farm managers

Образование/Education	1996	2000	2005
Мъже/Male			
Курсове/Courses	28,9	28,5	21,1
Професионално земеделско образование Vocational agricultural education	22,4	24,5	26,1
Без образование, свързано със земеделието Without education related to agriculture	48,7	47,0	52,8
Жени/Female			
Курсове/Courses	23,9	21,5	13,6
Професионално земеделско образование Vocational agricultural education	14,5	17,1	17,9
Без образование, свързано със земеделието Without education related to agriculture	61,6	61,4	68,5

Източник : Анкета на ИИССХП 1996, 2000, 2005 г./Source: IAFE-NRI Survey, 1996, 2000, 2005.

влетвореност на материалните потребности на семейството; социалните придобивки или социални помощи.

Съществено значение за професионалната активност има възрастта: приблизително три четвърти от жените на възраст до 25 години и над 56 г. нямат постоянна заетост. Във възрастовата група 36-45 г. жените с постоянна заетост са около две трети.

От жените в трудоспособна възраст близо 60% работят (2 541), от тях 1 210 работят в селското стопанство на пълен работен ден. Жените, работещи в стопанството и извън него, са 20% от общия брой на жените в трудоспособна възраст (861 броя). Най-малък е относителният дял на жените, работещи извън селското стопанство и на икономически неактивните жени.²

Информацията от изследванията на Института по икономика на земеделието и хранителната промишленост - Варшава, Полша, показва, че по-голямата част от жените от земеделските семейства са професионално свързани със своето земеделско стопанство.

Икономически активните жени са по-образовани и имат по-добро финансово поло-

² В зависимост от степента на ангажираност на отделни жени, работещи в собственото земеделско стопанство, е оценен техният трудов принос към развитието на това стопанство. Жени, с постоянна заетост на непълен работен ден, са тези, които работят в стопанството през цялата година, но по-малко от 8 часа дневно. Сезонно или временно заетите са работещите през неголям брой дни в годината, също както и работещите ежедневно, но само в продължение на няколко месеца. Приема се, че сезонната работа продължава повече от три месеца (т.е. повече от 75 дни в годината, а временната работа - по-малко от месец в годината).

жение от незаетите. Върху професионалната ангажираност на жените оказват влияние също и традиционните социалнопсихологически модели. Равнището на трудовата активност е културологично обусловено от най-близкото обкръжение, заетостта на жените в семейството, професионалната активност на майките им, представата за ролята на жената в семейството, общественото мнение за необходимостта от професионална реализация на жените.

Анализът показва, че 78% от жените, работещи в стопанството, са мотивирани за своята активност от ситуацията в семейството. Жените работят предимно в малки стопанства, 85% от продукцията на които отива за задоволяване на потребностите на семейството. Тези стопанства имат традиционен профил. От тях само 28% инвестират в развитието на стопанствата, като предпазливо ползват кредити и средства от европейските фондове. Отбелязано е нежелание за развитие на нови форми на дейност.

Сред жените, заети предимно в собственото стопанство, преобладаваща е групата на жените с постоянна заетост на пълен работен ден (27,7% от общия брой на жените в трудоспособна възраст), малко по-малък процент жени (21,0%) са заети на непълен работен ден, а 9,6% от жените в трудоспособна възраст работят в стопанството сезонно или временно. В групата на жените в трудоспособна възраст 13% са икономически неактивни.

Специално място на пазара на труда заемат жените, управляващи земеделски стопанства.

Таблица 4. Жените на пазара на труда в селските райони (18-59 г.)

Table 4. women on the labor market in rural areas (18-59 years)

Разпределение на селските жени според ситуацията на пазара на труда, (%) Distribution of rural women by the situation on the labor market, (%)			
С постоянна заетост, в това число: In permanent employment, including:	48,6	Без постоянна заетост*: Without permanent employment:	51,4
- в селското стопанство/in agriculture	19,4	- учащи/learners	11,5
- извън селското стопанство outside agriculture	25,6	- получават рента или пенсия receive an annuity or pension	12,0
- в селското стопанство и извън селското стопанство in agriculture and outside agriculture	4,0	- никога не са работили have never worked	7,0
		- работили са, но към момента на изследването не работят worked were, but at the time of study did not work	29,5

*Респондентите са дали повече от един отговор.

Сред ръководителите на стопанствата доминират мъжете, те ръководят около 80% от земеделските стопанства в Полша. Стопанствата, ръководени от жени, са около една пета от всички стопанства в страната (табл. 5).

Това означава, че стопанствата със земеделско производство, ръководени от жени, концентрират 12,9% от цялата площ на изследваните стопанства и 12,6% от използваната земеделска площ (ИЗП). Средната ИЗП на едно стопанство, управлявано от жена, през 2005 г. е 5,1 хектара. Стопанствата, управлявани от мъже, са значително по-големи, тяхната средна ИЗП е 9,4 хектара. Следователно около 1975,9 хил. хектара земеделска земя в Полша се обработва от жени, което е 13% от общата земеделска земя в страната.

От статистическите данни и резултатите от анкетните изследвания, проведени от Института по икономика на земеделието и хранителната промишленост (IERiGZ), се вижда, че от няколко години всяко пето земеделско стопанство в Полша се ръководи от жена.

Земеделските стопанства, ръководени от жени, се различават по своите характеристики и функции от стопанствата, ръководени от мъже. Преди всичко те са с по-малки размери и в голямата си част са стопанства със социален характер, които осигуряват само част от дохода, необходим за издръжка на семейството.

Около 64,5% от стопанствата, ръководени от жени, са с физически размер 1-5 хектара

използвана земеделска площ, а 21,7% – са с размер 5-10 хектара използвана земеделска площ. Малкият физически размер на тези стопанства и малкият обем на производството показват, че това са главно стопанства, изпълняващи социални функции, а продукцията им е насочена преди всичко за самозадоволяване. Особено в ситуацията на ограничени възможности за осигуряването на стабилни доходи (ограничено предлагане на работни места на пазара на труда), за много селски семейства, ролята на такива стопанства за самозадоволяване е много голяма. Продукцията от тези стопанства позволява на много селски семейства да съществуват без социални помощи. От друга страна, обаче, най-малките стопанства (тези със използвана земеделска площ до 2 хектара) в днешната действителност губят своето значение, тъй като или имат трудности в кандидатстването за подкрепа от фондовете на ЕС, или въобще нямат достъп до тях.

Изследванията показват отрицателна зависимост между честотата на явлението „жена - ръководител на земеделско стопанство” и възможностите за заетост, извън земеделието. Този извод се потвърждава и от регионалните различия. Най-много жени ръководят стопанства в Югоизточния макрорегион, докато най-малко са жените ръководители на земеделски стопанства в икономически най-силните воеводства и сред най-професионално ръководените стопанства на Централно-западния макрорегион.

Таблица 5. Структура на земеделските стопанства, ръководени от жени, по размер на земеделската земя
Table 5. Structure of the farms managed by women by size of agricultural land

Площ на стопанствата в хектари ha of agricultural land	Стопанства, управлявани от жени/Farms managed by women					
	Относителен дял в групите стопанства по размер на земеделската площ, % Share of the farms managed by women in the farm groups, %			Структура на стопанствата, ръководени от жени, по размер на земеделската площ, %/Structure of the farms managed by women by size of agricultural land, %		
	1996	2000	2005	1996	2000	2005
Общо/Total	20,6	21,1	21,4	100,0	100,0	100,0
1-5	30,4	30,1	29,6	64,4	64,5	64,3
5-10	16,5	17,8	18,2	22,5	21,7	20,7
10-15	12,9	13,4	14,8	9,7	9,7	8,3
15 и повече 15 and over	5,5	6,3	8,3	3,4	4,1	6,7

Източник: Анкета на ИИЗХП 1996, 2000 и 2005 г./Source: IAFE-NRI Survey, 1996, 2000, 2005.

Заетостта на жените в земеделските стопанства е в пряка зависимост от сезона и размера на стопанството. Ангажираността със земеделска работа засилва проблемите, свързани с прекомерното натоварване на жените с воденето на домашното стопанство, отглеждането на децата, грижите за възрастни хора или инвалиди в семейството. Дейностите, извън земеделското производство, в които са заети селските жени, са най-различни. Относително малък дял от селските жени не са ангажирани с работа в земеделското стопанство. В стопанствата, които са ръководени от мъже, 21,4% от жените в летния период и 22,5% през зимата на 2005 г. не са извършвали такъв тип работа. В сравнение с 2000 г. относителният дял на тези жени значително се е увеличил.

Условия на живот

Резултатите от изследванията не показват съществени различия в оценката на тежестите на живота на село между ръководещите стопанството жени и жените, които са от семейства с мъж - ръководител на стопанството. Всички жени от земеделски семейства отбелязват проблеми като трудности в комуникациите и липса на социална инфраструктура. Анкетираните жени отбелязват като проблеми и липсата на анонимност и монотонността на живота на село.

В земеделското стопанство най-голяма тежест за жените продължават да бъдат об-

служването на селскостопанските животни, доенето на кравите, плевенето и жътвата. Намаляват обаче относителните дялове на жените, които смятат, че няма тежка работа в земеделското стопанство, и на тези жени, които не са били непосредствено ангажирани в земеделски дейности. Въпреки че изразените мнения са субективни, те все пак представляват важен източник за оценка и опознаване условията на труд и живот на селското население. Може да се предполага, че разликите в оценките, в тази сложна сфера на живота са обусловени и от различия в демографските характеристики, големината на семейството и възрастта на жената.

Жените и опазването на околната среда

Показател за загрижеността на селските жени за опазване на околната среда е кандидатстването за финансова подкрепа в рамките на европейските програми. По Програмата „Развитие на селските райони 2007-2013 г.” критериите за достъп до отделните мерки не създават привилегии за нито един от двата пола. В тях няма елементи, ограничаващи или поощряващи жените към предприемането на определени действия. В рамките на всички мерки делът на жените като бенефициенти е на нива от 15% до близо 30%. С най-голям процент жени - бенефициенти са агроекологичните мерки по Ос II: по Мерки 211/212 делът на жените достига близо 30%. По мерките от Ос III (312 и 311), свързани

Таблица 6. Оборудване на стопанствата с избрани групи земеделски машини през 2000 и 2005 г.
Table 6. Equipment of farms with selected groups of agricultural machinery

Година Year	Процент на стопанствата с машини Share of farms with machinery	В това число машини за: Including machinery for:		
		наторяване и опазване на растенията machinery for fertilization and plant conservation	сеитба, засаждане machinery for sowing, planting	събиране на реколта machines for harvesting
Стопанства, управлявани от жени Farms managed by women				
2000	49,0	7,7	14,8	26,5
2005	63,1	67,0	63,4	68,6
Стопанства, управлявани от мъже Farms managed by men				
2000	69,6	6,8	15,4	47,4
2005	80,6	79,8	72,2	75,9

Източник: Анкета на ИИССХП 2000 и 2005 г./Source: IAFE-NRI Survey, 2000, 2005.

с подобряване качеството на живот на село, също кандидатстват значителен процент жени. С най-голямо желание жените кандидатстват по проекти, свързани със селския туризъм (69%).

Жените от селските райони в Полша са силно привързани към населеното място. Този извод се потвърждава от анкетните проучвания, провеждани от ИИЗХП през 2005 г. Болшинството от изследваните жени (близо 90%) категорично приемат селото като „свое“ място за живот. Най-високи са стойностите на този показател при жените със земеделски стопанства до 10 хектара, на възраст 26-40 г. и с многочленни семейства. По-голямата част на селото като място за живот. Важни за тях са чистият въздух, притежаването на собствен двор и възможностите за отглеждане и използване на земеделски култури за нуждите на собственото домакинство. Тези жени смятат, че всички продукти, създадени в собственото им стопанство или придобити от съседни стопанства, са винаги пресни и много по-здравословни от предлаганите в магазините, тъй като им е известен процесът на производство и в повечето случаи не са използвани химически средства за опазване на растенията и изкуствени минерални торове.

Изброените предимства са важни най-вече за жените с деца. Те подчертават, че селската среда, освен че е чиста и осигурява лесен достъп до „здравословна, екологично чиста храна“, се характеризира и с по-голяма възможност (в сравнение с града) за поддържане на социални и семейни контакти, а също е по-безопасна и подходяща за отглеждане на деца. Тук ги дебнат много по-малко опасности по отношение на насилието, алкохолизма, наркоманията и др. В общата оценка на селската среда жените смятат, че гореизброените преимущества компенсират някои липси и затруднения, произтичащи от по-лошото, в сравнение с града, развитие на техническата и социална инфраструктура. Най-често като главни недостатъци на живота на село се изброяват: липсата на свободно време и анонимност на личния живот, пианството, трудностите с уреждането на административни

проблеми, недостигът на здравни служби и културни институции. В периода след 2000 г. чувствително нараства броят на жените, които посочват екологичните достойнства на селото и подчертават преимуществата на живота на село, заради чистата околна среда, здравословната храна (земеделски продукти от екологично, самозадоволяващо се стопанство) и по-лесното отглеждане на деца.

Проведените изследвания показват също, че близо половината от анкетираните жени свързват и бъдещето на децата си със селото, т. е. биха искали и те в бъдеще да живеят в селските райони. Най-голяма част от жените с такова разбиране (65%) произхождат от семейства, притежаващи сравнително големи стопанства с площ над 30 хектара. Сравнително голям брой жени от най-младите възрастови групи също изразяват такова мнение. Най-малко жени с подобно мнение (44%) има сред сезонно заетите и сред жените с висше образование - около 16%.

Привързаността на селските жени и удовлетворението им от живота на село се проявява и в тяхната ангажираност с обществена дейност. Повече от 130 години те участват активно в дейността на неправителствената организация „Кръг на селските жени“ (КСЖ).

В момента КСЖ инициира разнообразна стопанска и търговска дейност, например - преработване на земеделски хранителни продукти, малка гастрономия, туризъм, организиране на работа на ишлеме, промоция и продажба на художествено и народно ръкоделие. От тази дейност се набират средства за финансиране на обществени инициативи и културно-масова дейност, а също и на други форми на успешно оцеляване в условията на пазарната икономика. Променената икономическа ситуация изисква обучение в областта на маркетинга, икономиката, организацията на малък бизнес, производството на здравословна храна, организацията на туристическа база в селото, организацията на продажба на земеделска реколта. Сферата на дейност на КСЖ системно се обогатява с нови инициативи и се приспособява към променящите се условия. В селата и общините тази дей-

ност се развива в рамките на сътрудничество с други организации. Познаването на местните потребности се проявява в различните програми.

По инициатива на селските жени се създава Програмата за опазване на селските градини. Тя се изразява в запазване на традиционния селски пейзаж и традиционните растителни видове и цветя. Програмата е реакция на процеса на уеднаквяване на обкръжение-то на селските и градските къщи – засаждане на нови видове иглолистни растения, проектиране на дворовете и градините от ландшафтни инженери.

Селските жени предприемат също култивиране на традиционното производство на хляб, запазване на традиционни рецепти на регионални ястия.

Жените, живеещи в полското село, са значителна част от активното гражданско общество. Затова тяхното положение се наблюдава от редица организации и институции. Силно ангажирано с тази дейност е Министерството на земеделието и развитието на селските райони, което е инициатор на конкурси и проекти, подкрепящи селските жени в дейността им за опазване на околната среда, изграждане на екологично съзнание и култивиране на традициите.

Изводи

Въз основа на анализа, базиран на статистически данни и на информацията от емпиричните изследвания, могат да бъдат направени някои изводи и препоръки.

- Стопанствата, ръководени от жени, се характеризират със: значително по-високо, в сравнение със стопанствата, ръководени от мъже, равнище на самозадоволяване; по-ниско равнище на стоково производство; по-нисък разход на изкуствени торове и по-слабо използване на земеделска техника (само 46% от стопанствата, ръководени от жени, имат трактор, докато при стопанствата, ръководени от мъже – 70%).

- Стопанствата на жените предпочитат екстензивния модел на земеделско производство при ниска степен на механизация (често

се прибегва до помощ от роднини и познати на принципа - връщане на услугата).

- Само 10% от жените декларират желание и възможност за развиване на стопанската дейност.

- Селските жени единодушно твърдят, че работата в земеделското стопанство е тежка, но не смятат да я изоставят и все по-често обръщат внимание на положителните страни на живота на село.

- Нагласите на жените са много важни, защото всяко пето земеделско стопанство в Полша се управлява от жена. Освен това нараства екологичното съзнание в групата на жените със земеделски стопанства и все повече от тези стопанства се специализират в биологично и екологично земеделие.

В резултат на направения анализ се очертава необходимостта от подкрепа от страна на държавата, с цел по-нататъшното подобряване положението на селските жени. Важни са не само инвестициите в техническата инфраструктура (канализация, газификация, водоснабдяване, организиране изхвърлянето на сметта), но преди всичко в човешкия капитал:

- създаване възможности за развитие чрез организиране на курсове, обучения и т. н.;

- рекламиране ролята на жените в промяната на местната среда (дейност в неправителствени организации, групи за социална подкрепа, дейност по организиране на услуги за обгрижване на възрастни и социално слаби лица и др.);

- мерки за подобряване на достъпа до образование (подобряване на териториалната структура на образователните институции; осигуряване на квалифицирани педагогически кадри; достъп на селата до интернет).

ЛИТЕРАТУРА

Karwat, B. 2001. Kanały sprzedaży produktów rolniczych, [w:] Przemiany strukturalne we wsiach objętych badaniem IERiGŻ, pr. zbior. pod red. naukową A. Sikorskiej, Projekt badawczy, № P06J 026 19, IERiGŻ, Warszawa.

Wrzochalska, A. 2010. Kobiety kierujące gospodarstwami rolnymi. Komunikaty Raporty Ekspertyzy, №542, IERiGŻ, Warszawa.

Wrzochalska, A. 2006. Poziom życia wiejskich rodzin rok po akcesji do Unii Europejskiej, Raport PW, №36, IERiGŻ-PIB, Warszawa.

Wrzochalska, A. 2006. Zatrudnienie i bezrobocie kobiet wiejskich, Studia i Monografie, №135, IERiGŻ-PIB, Warszawa.

Diagnoza sytuacji społeczno-zawodowej kobiet wiejskich w Polsce, materiały konferencyjne, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej Departament do Spraw Kobiet, Rodziny i Przeciwdziałania Dyskryminacji, Warszawa, 20.03.2008.

Raport o stanie wsi. Polska wieś 2010, pod redakcją naukową J. Wilkina i I. Nurzyńskiej, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa, 2010.

Rola i funkcje KGW w przyspieszaniu przemian cywilizacyjnych i kulturalnych na wsi. KółkaRolnicze.eu. [dostęp 2011-04-09].

The role of women in rural areas of Poland

A. WRZOCHALSKA

Institute of Agriculture and Food economics – National Research Institute – Warsaw, Poland

(Summary)

Women have played a vital role in the Polish agriculture, due to the partial or complete shift of men to non-agricultural jobs, mainly in the field of transport, heavy industry and construction. This situation has forced women to take over many responsibilities previously assigned to men. The traditional and extremely important role of a woman in the family, which entails raising children and sharing values, which help the young generation to shape their views, for the benefit of rural areas and agriculture, and attitudes to the past and traditions, has been supplemented by new elements related to running an agricultural household.

Key words: rural areas, agriculture, rural women, living standards, social changes

Статията е постъпила в редакцията на 11.07.2012 г.